

İSTİKRARLI BARIŞ, TOPRAK VE LOZAN BARIŞ ANDLAŞMASI

(THE STABLE PEACE, LAND AND LAUSANNE)

Reşat Bayer³⁰, Mehmed Eryiğit³¹ ve Özge Karsu³²

ÖZ

Lozan Barış Andlaşması'nın imzalanmasının yüzüncü yıldönümünde kaleme alınan bu yazı uluslararası ilişkiler perspektifinden istikrarlı barış ve toprak konularını incelemektedir. Makalenin ilk bölümü barış seviyelerini konu alır. Bu bölüm, uluslararası ilişkiler disiplininde sıklıkla başvurulan savaş ve barış konularını kapsar. İkinci bölüm ise Lozan Barış Andlaşması'nın incelenmesi müzakere sürecini ve özgünlüğünü konu alır. Üçüncü bölüm, savaş ve barış konularını toprak meselesi üzerinden ele alır.

Anahtar Kelimeler: Barış seviyesi, savaş sonrası ilişkiler, barış andlaşmaları, nüfus, zorunlu göç

ABSTRACT

Stable peace and territorial conflicts are analyzed at the centenary of the Lausanne Peace Treaty from an international relations perspective. War and peace are of central concern to international relations but most of the academic and policy interest is on warfare. We first share our levels of peace framework. We then consider the negotiation, process and uniqueness of the Lausanne Peace Treaty. Territory and population dynamics receive particular attention particularly within the Greek-Turkish dyad.

³⁰ Doçent Doktor, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Koç Üniversitesi, İstanbul, rbayer@ku.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6566-1622

³¹ Yüksek lisans öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Koç Üniversitesi, İstanbul, meryigit23@ku.edu.tr, Orcid: 0009-0003-6330-2882

³² Yüksek lisans öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Koç Üniversitesi, İstanbul, okarsu16@ku.edu.tr. Orcid: 0000-0001-9677-5043

Keywords: *levels of peace, post-war relations, peace treaties, population, forced migration.*

***

Giriş

Teşekkürler, kibar davetiniz için ilk olarak teşekkür ederim. Değerli hocalarım, uluslararası ilişkiler hocasıyım ve özellikle de Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler hocası olduğum için biraz daha farklı konulara değineceğim. Ancak diğer konuşmalarla bayağı bir paralellik olduğunu da göreceksiniz.

Barış ve savaş uluslararası ilişkiler alanının temel konularıdır. Devletler arası savaş üzerinde yapılan araştırmaların sayısı devletler arası barışa ilişkin çalışmalardan çok daha fazladır. Bu duruma yirminci yüzyılın fırtınalı tarihi neden olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve bunları takiben ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasında olası bir nükleer savaş endişesi, bilimsel ilgiyi savaşlara yönlendirmiştir. Karadeniz ve Orta Doğu gibi savaşların sürdüğü veya savaş çıkması olasılığının yüksek bulunduğu bölgeler bağlamında barışa ilişkin çalışmaların önemi ortadır.

Son iki yüzyılda dünyada çok büyük savaşların olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan, içinde bulunduğumuz çağda savaş olasılığının ortadan kalktığı varsayılan bölgeler de vardır. Fransa ile Almanya 1870 ile 1945 arasında üç kez savaşmıştır. 1870'teki Fransa-Prusya savaşında, Alsace-Lorraine'in kaybının Fransa'da yol açtığı tepki I. Dünya Savaşı hazırlayan nedenlerin başlıcasıdır. Almanya'nın I. Dünya Savaşı sonrası Versay Barış Andlaşması çerçevesinde aşağılanma ve ekonomik kriz nedeniyle içine düştüğü bunalım, II. Dünya Savaşı için gerekli şartları yaratmıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Fransa ile Almanya arasındaki ilişkiler artık bu iki ülke arasında savaşın bir olasılık olarak dahi düşünülmemeyeceği bir noktaya gelmiştir. Benzer şekilde, yüzyıllar boyunca birçok kez rakip taraflarda yer alsalar da, Rusya ve Türkiye en son I. Dünya Savaşı döneminde savaşmıştır.³³

Savaşların azalması devletlerin birbirleriyle olan bütün sorunlarını çözdükleri anlamına da gelmemektedir. Bazı ülkeler arasında ise çok

³³ R. Bayer, "Baris ve Ihtilaf Çözüm." 2009; R. Bayer, "Termination of the Vendetta of the Black Sea? Stable Peace, Energy Security and Russian-Turkish Relations." 2013.

ciddi husumet bulunduğu da bir olgudur. Diğer taraftan, birbirleriyle savaşmayan her ülkenin aynı barış düzeyinde olduğunu varsaymak da yanlıştır. Her ne kadar savaşın eşiğinde olmasalar da, Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Fransa ve Almanya'nın ilişkisinden açıkça farklıdır. Türkiye'nin Bulgaristan'la olan ilişkileri günümüzde yakın geçmişte (örneğin 1980ler) olduğundan çok farklıdır ve Bulgaristan'ın NATO'ya girmesini destekleyen ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Devletler arası barışın seviyelerini anlamak ve barışın kalitesinin geliştirilmesine ilişkin olarak öğrenilmesi (ve yapılması) gerekli çok husus olduğu açıktır. Özellikle geçmişte savaşan devletler arasında “temel soru, iki ülkenin alt düzeylerde barıştan istikrarlı barışa nasıl geçebilecekleridir.”³⁴ Bu bağlamda Lozan Barış Andlaşması değerlendirilecektir. Aşağıdaki bölümlerde, barış seviyeleri kavramına değineceğiz ve özellikle Lozan Barış Andlaşması ve toprak meseleleri bu çerçevede inceleyeceğiz.

Barış Seviyeleri

Savaş seviyesine ulaşmayan farklı ilişki düzeylerinin varlığından hareketle barışı anlamak için sadece savaşları incelemek yetersiz kalmaktadır. Savaşları incelemek için başvurulacak yöntemler her zaman barış incelemeleri açısından geçerli olmayabilecekleri için, barışa dair çalışmaların savaşları da içine alarak yapılması bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. “Aralarında askeri güç kullanımı görülmeyen devletler arasındaki ilişkilerin nitelikleri aynı mıdır?” sorusuna cevap aramak bu anlamda önem kazanmaktadır. Klein, Goertz, ve Diehl'in örneklemesi özellikle bu duruma uygundur: “Eğer bazı insanların neden ‘zengin’ olduğunu açıklamak istiyorsak, onları ‘fakir değil’ diye tanımlamamız yeterli olmayacaktır”³⁵. Benzer şekilde, barışı savaşın olmamasıyla eş koşmak, savaşız yıllar arasındaki farklılıkları göz ardı etmeye sebebiyet verir. Savaş geçirmeyen veya savaş seviyesine tam olarak ulaşmamış silahlı çatışma olayları yaşamayan tüm birimlerin arasındaki ilişkilerin nitelikleri aynı mıdır?

---

³⁴ A. George, “From Conflict to Peace: Stages along the Road”, United States Institute of Peace Journal 5 (1992): 9.

³⁵ J. Klein, G. Goertz ve P. Diehl, “The Peace Scale: Conceptualizing and Operationalizing Non-Rivalry and Peace”, Conflict Management and Peace Science 25 (2008): 67.

Barışın inşa edilmesi ve ilerlemesi, devletler ve uluslararası kuruluşların amacı olmakla birlikte bu yönde kapsamlı ampirik çalışmalar işaret edildiği üzere çok azdır. Bu bağlamda, devletler arasındaki barışın geçmişte ne seviyede olduğunun; yakın geçmişte ve günümüzde söz konusu devletler arasındaki barışın ne düzeyde bulunduğunun; ilerde ne tür değişikliklerin muhtemel olduğunun; barış seviyelerindeki olası değişikliklerin nelerden kaynaklandığının, incelemesi gerekmektedir.

Uluslararası ilişkiler alanında barış konusu tartışılırken istikrarlı barış (*stable peace*) kavramı özellikle önem taşımaktadır.³⁶ İstikrarlı barış, “iki devlet arasında bir anlaşmazlık, hatta ciddi bir anlaşmazlık durumunda bile taraflardan birinin güce başvurmayı, hatta güce başvurma tehdidinde bulunmayı düşünmeyeceği bir ilişki”³⁷ olarak tanımlanmıştır. Bu kavramla özleştirilen Boulding için dört basamaktan bahsetmek gerekmektedir: süre giden savaş (“savaşın kesilmeden aralıksız devam ettiği durum”), istikrarsız savaş (“savaşın sürmesi bir norm olarak kabul edilmekle beraber, bunun bazı göreceli barış dönemleriyle kesilmesi durumu”), istikrarsız barış (“barışın esas, savaşın ise barışın çökmesi olarak algılandığı ve savaş bittiği zaman barışın yeniden kurulacağı durum”) ve istikrarlı barış (“savaş olasılığının kimsenin hesaba katmayacağı kadar az olduğu”).³⁸ Barış bu tartışmalarda çok katmanlı bir şekilde kavramlaştırılmıştır. Devletler arası şiddetin olmadığı her yılı barış olarak görmektense, barışın değişik seviyeleri olduğu görülmektedir: “Eski çatışan taraflar arasında, çatışmanın durmasından başka bir şey olmayan alt düzeyde bir barış, donmuş bir savaştır. Buna karşın, yüksek düzeyli bir barış ise, ilişkilerin kurumsallaşmasını ve karşılıklı yararlı etkileşimleri içerir”.³⁹

Bu çalışmada, Bayer’in⁴⁰ yaklaşımına benzer bir yaklaşım uygulanacaktır. Bayer için, ötekinin kabullenilmesi, etkileşim ve ihtilaf konularının çözümü barış seviyeleri kavramının temelini oluşturan göstergeler-

³⁶ A. Kacowicz ve Y. Bar-Siman-Tov, “Stable Peace: A Conceptual Framework.”

³⁷ A. George, “Foreword”, xiii.

³⁸ K. Boulding, *Stable Peace*, (Austin: University of Texas Press, 1978), 12–13.

³⁹ R. Bayer, “Peaceful Transitions and Democracy”, *Journal of Peace Research* 47 (2010).

⁴⁰ R. Bayer, “Peaceful Transitions and Democracy”, *Journal of Peace Research* 47 (2010).

dir. Bu üç boyuta dayalı olarak, dört barış seviyesi ortaya çıkarmaktadır: çok düşük barış, düşük barış, yüksek barış ve çok yüksek barış.

Çok düşük barışta, taraflar birbirlerini eşit kabul etmiyor gibi gözükmektedirler ve, eğer savaşımlarsa, savaşın sona ermesi dışında, ilişkilerde çok az yol alınmıştır. Yapıcı bir etkileşim neredeyse hiç yoktur ve ötekinin suçlanmasına sık sık rastlanmaktadır.⁴¹ Etkileşim resmi kanallar arasındaki görüşmelerle sınırlıdır ve muhtemelen karşılıklı olarak önemli ölçüde askeri yığınak bulunmaktadır. İhtilafa konu hususlar devam etmektedir. Böyle bir ortamda iki toplumun üyeleri birbirlerini tehdit olarak görecektir. Yeni bir savaşın olası bulunduğu yolunda endişe vardır. Uzlaşma başlamamıştır.⁴² Kore Savaşı'nın sona ermesinden yetmiş yıl sonra bile Kuzey Kore'nin Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkisi halen bir donmuş barış durumudur. Benzer şekilde İsrail, Arap ülkelerinin çoğu ile bir donmuş barış yaşamıştır.

Düşük barış durumunda, taraflar birbirlerinin var olma hakkını tanımaktadır; ancak ilişkilerin temelini çözümlenememiş ihtilaf konuları teşkil etmektedir. Taraflar, geçmişten gelen düşmanlık nedeniyle önemli ölçüde sınırlanmış olsa bile, belirli düzeyde yapıcı bir etkileşim de kurabilirler. Buna karşın, sınırlı bile olsa toplumlar arasındaki etkileşim karşı taraf hakkında daha çok bilgi edinilmesiyle sonuçlanacak ve bilgi her ne kadar iyi niyet ve güveni garantilemese de, birbirlerinin anlaşılmasına katkıda bulunabilecektir. Bununla birlikte, karşı taraf ile gelecekte şiddet içeren büyük bir yüzleşme fikri hala varlığını sürdürmektedir. Belirli ölçüde etkileşim gerçekleşirken, ihtilaf konularının da varlığını sürdürmesinin, karşı tarafın ne derecede bir tehdit oluşturduğu konusunda toplum içinde bölünmelerin ortaya çıkmasına yol açması mümkündür. Böyle bir bölünme liderlerin dikkatli davranmasını gerektirecektir. Günümüzde Yunanistan ile Türkiye arasında, Mısır ve İsrail arasında olduğu gibi düşük barış hakimdir.

Yüksek barış durumunda taraflar birbirini tanımaktadır, bütün ihtilaf konularını çözüme ulaştırmışlardır ve aralarında oldukça yapıcı bir etkileşim bulunmaktadır. Benzer şekilde, Kelman'a göre "uzun bir çatışma geçmişine sahip uluslar ya da toplumlar arasındaki pozitif barış ilişkisinin dört temel unsuru bulunmaktadır: karşılıklı kabullenme ve uzlaşma; her iki ulus ya da toplumda da güvenlik ve saygınlık hissi; uluslar

⁴¹ B. Spector, "Deciding to Negotiate with Villains", *Negotiation Journal* 14 (1998).

⁴² Ackermann 1994

ya da toplumlar arasında yapıcı bir etkileşim; ve dinamik bir problem çözme sürecinin kurumsallaşması".⁴³ İlişkilerin kurumsallaşması, aktörler arasında sorun çıktığı durumlarda, bu sorunların büyümeden çözümlenmesinde yardımcı olan oluşumlardır. Danışma toplantıları bu tür yardımcı oluşumlara örnek gösterilebilir. Toplumun çoğunluğu artık diğer tarafı ulusal güvenliğine önemli bir tehdit olarak görmemektedir. Fransa ve Almanya geçen yüzyılın ikinci yarısında yüksek barışa geçtiler. Bu düzeyde barışçıl değişim, Deutsch ve meslektaşlarının, "genellikle kurumsallaşmış yöntemler aracılığıyla ve büyük ölçekli fiziksel kuvvete başvurmadan sosyal sorunların çözümü"⁴⁴ olarak tanımladıkları bir normdur.

Çok yüksek barış seviyesindeki devletler arası yakınlaşmaya topluluklar arasında yaklaşımda eklenir. Toplumun çoğunluğu artık diğer tarafı ulusal güvenliğine önemli bir tehdit olarak görmemektedir. Fransa ve Almanya örneğine devam edecek olursak Fransız ve Alman devlet adamları ikinci dünya savaşından sonra hızlıca aralarındaki sorunları çözmeye başladılar (Élysée Antlaşması) ama kamuoyu yoklamaları toplumlar arasında yakınlaşmanın daha uzun zaman aldığını gösteriyor.

Lozan Barış Andlaşması'nın devletler arası ilişkiler için bir önemi 'istikrarsız savaş' dönemlerini sonlandırması ve donmuş barış seviyeleri yerine daha üst barış seviyelerine devletlerin geçiş yapmasına olanak sağlaması olarak düşünmek mümkündür.

Wallensteen ve Sollenberg, silahlı çatışmaların üç şekilde sona erdiğini belirtir: barış andlaşmaları (*peace agreements*), zafer (*victory*), veya diğer sonuçlar.⁴⁵ Barış andlaşmaları konusu aşağıda daha detaylı incelenecektir. İkinci durum olan zafer ise bir tarafın diğer tarafı yenilgiye uğrattığı ve/veya ortadan kaldırdığı durumları işaret eder.⁴⁶ Wallens-

⁴³ H. Kelman, "Transforming the Relationship between Former Enemies: A Social-Psychological Analysis", 197.

⁴⁴ K. Deutsch ve diğerleri, *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, (Princeton: Princeton University Press, 1957), 5.

⁴⁵ Peter Wallensteen and Margareta Sollenberg, "Armed Conflicts, Conflict Termination and Peace Agreements, 1989-96", *Journal of Peace Research* 34 no. 3 (Ağustos 1997): 342.

⁴⁶ Peter Wallensteen and Margareta Sollenberg, "Armed Conflicts, Conflict Termination and Peace Agreements, 1989-96", *Journal of Peace Research* 34 no. 3 (Ağustos 1997): 342.

teen ve Sollenberg'e göre diğer sonuçlara örnek olarak ateşkes andlaşmaları (*ceasefire agreements*) gösterilebilir.⁴⁷ Ancak bu ayırım bakımından Wallensteen ve Sollenberg'in araştırmalarının 1989-1996 yılları arasında inceleme yaptığına dikkat etmek gerekir. Uluslararası hukuk kurallarının bu dönem ve birinci dünya savaşı sonunda farklılaştığı dikkate alındığında, bu açıklamaların Lozan dönemine niteliği uygun düştüğü ölçüde uygulanacağı söylenebilir. İki dönem arasındaki uluslararası hukuk kurallarının farklılığı bu yazının konusu olmamakla beraber, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 2. maddesi ile getirilen kuvvet kullanma yasağı buna örnek olarak gösterilebilir.

Barış andlaşmaları⁴⁸ " taraflar arasında sona eren silahlı çatışmanın veya savaşın durdurulmasına dair yapılan anlaşmalar"⁴⁹ " taraflar arasında çatışmayı durdurmak ve anlaşmazlık konularını çözmek amacıyla yapılan yazılı belgeler"⁵⁰ ya da " çatışmalara karışan taraflar arasında, ateşkes ile yeni siyasi ve hukuki bir yapı oluşturmayı amaçlayan belgelenmiş anlaşmalar" olarak tanımlanabilir⁵¹. Barış andlaşmalarının temel amacı savaşı ya da silahlı çatışmayı sona erdirmek⁵², taraflar arasındaki dostane

---

⁴⁷ Peter Wallensteen and Margareta Sollenberg, "Armed Conflicts, Conflict Termination and Peace Agreements, 1989-96", *Journal of Peace Research* 34 no. 3 (Ağustos 1997): 342.

⁴⁸ Barış andlaşmalarının tarihi ve gelişimi hakkında bkz. Tanisha M. Fazal, "The Demise of Peace Treaties in Interstate War", *International Organization* 67 no. 4 (2013); Randall Lesaffer, "Peace treaties from Lodi to Westphalia" *Peace Treaties and International Law in European History içinde* Randall Lesaffer derl. Cambridge: Cambridge University Press, 2004; Heinz Duchhardt, "Peace treaties from Westphalia to the Revolutionary Era" *Peace Treaties and International Law in European History içinde*, Randall Lesaffer (derl.) Cambridge: Cambridge University Press, 2004; Heinrich Steiger, "Peace treaties from Paris to Versailles" *Peace Treaties and International Law in European History içinde*, Randall Lesaffer (derl.) Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

⁴⁹ Jann K Kleffner, "Peace Treaties" *Max Planck Encyclopedias of International Law [MPIL]*, (Mart 2011), 1.

⁵⁰ Tanisha M. Fazal, "The Demise of Peace Treaties in Interstate War", *International Organization* 67 no. 4 (2013): 696.

⁵¹ Christine Bell, "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status", *The American Journal of International Law* 100 no. 2 (Nisan 2006): 374.

⁵² Barış andlaşmaları ve savaş silahlı çatışma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma için bkz. Tanisha M. Fazal, *Wars of Law Unintended Consequences in the Regulation of Armed Conflict* Ithaca and London: Cornell University Press, 2018.

ilişkileri tesis etmek ve diplomasi, ticaret gibi ilişkilerin yeniden başlamasını sağlamaktır.⁵³

Doktrinde barış andlaşmalarına yönelik farklı kategorizasyonlar mevcuttur. Wallensteen ve Sollenberg, barış andlaşmalarını üçe ayırırlar: tam andlaşmalar (*full agreements*), kısmi andlaşmalar (*partial agreements*), ve barış süreci andlaşmaları (*peace process agreements*).⁵⁴ Tam andlaşmalar çatışmanın durduğu ve tarafların tümünün katıldığı andlaşmaları, kısmi andlaşmalar ise taraflardan bazıları arasında imzalanan andlaşmaları ifade eder.⁵⁵ Barış süreci andlaşmaları ise sorunu çözmeyen, ancak nasıl çözüleceğini gösteren andlaşmalardır.⁵⁶

Barış andlaşmalarına yönelik farklı bir kategorizasyon Bell tarafından yapılmıştır. Bell'e göre barış andlaşmaları üçe ayrılırlar ve bunlar genellikle çatışmanın farklı aşamalarında ortaya çıkarlar: ön müzakere andlaşmaları (*prenegotiation agreements*), esas veya çerçeve andlaşmalar (*substantive/framework agreements*), ve uygulama veya tekrar müzakere andlaşmaları (*implementation/renegotiation agreements*).⁵⁷ Ön müzakere andlaşmaları, isminden de anlaşılacağı üzere, sorunu çözmek üzere yapılacak olan müzakerelerin işleyişi ile ilgilidir.⁵⁸ Bu tip andlaşmaların çatışmaya taraf olan tüm devletler tarafından imzalanması zorunlu değildir. Genellikle iki taraflı andlaşma olarak imzalanırlar. Dikkat edilmelidir ki, bunun borç doğuran bir uluslararası andlaşma olarak değil, deklarasyon ya da görüşme kaydı olarak da yapılması mümkündür.⁵⁹

⁵³ Tanisha M. Fazal, "The Demise of Peace Treaties in Interstate War", International Organization 67 no. 4 (2013): 696; Stephen C. Neff, "Peace and Prosperity: Commercial Aspects of Peacemaking" Peace Treaties and International Law in European History içinde, Randall Lesaffer (derl.) Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

⁵⁴ Christine Bell, "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status", The American Journal of International Law 100 no. 2 (Nisan 2006): 342.

⁵⁵ Christine Bell, "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status", The American Journal of International Law 100 no. 2 (Nisan 2006): 374-375.

⁵⁶ Christine Bell, "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status", The American Journal of International Law 100 no. 2 (Nisan 2006): 375.

⁵⁷ Christine Bell, "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status", The American Journal of International Law 100 no. 2 (Nisan 2006): 375.

⁵⁸ Christine Bell, "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status", The American Journal of International Law 100 no. 2 (Nisan 2006): 375.

⁵⁹ Christine Bell, "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status", The American Journal of International Law 100 no. 2 (Nisan 2006): 375.

Şekli olarak uluslararası andlaşma olmayan bu dokümanların niteliği ve bağlayıcılığı hakkında farklı görüşlerin mevcut olduğunu belirtmek gerekir.⁶⁰ Esas veya çerçeve andlaşmalar çatışmanın nedenlerine çözüm getirmeyi ve ateşkesin sürdürülmesini hedefler.⁶¹ Ön müzakere andlaşmalarının aksine, esas veya çerçeve andlaşmalar Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (*Vienna Convention on the Law of the Treaties*) bakımından şekli ve maddi olarak uluslararası andlaşma olarak yapılırlar. Bell'in isabetle belirttiği şekilde, bu tip andlaşmalar en net şekilde karşımıza çıkan barış andlaşmalarıdır.⁶² Esas veya çerçeve andlaşmalar ilk aşamada ateşkesi sağlar, sonrasında da hukuki ve yönetime dair hükümler ile barışın uzun vadede sağlanmasına çalışır.⁶³ Üçüncü tip andlaşmalar, uygulama veya tekrar müzakere andlaşmaları, genellikle esas veya çerçeve andlaşmaya taraf olan devletler tarafından çatışma sonrası süreci ele almak ve ilişkileri normalleştirmek için yapılır.⁶⁴ Esas veya çerçeve andlaşmaların “barış andlaşması” niteliği bariz iken ön müzakere andlaşmaları ve uygulama veya tekrar müzakere andlaşmalarının barış andlaşması niteliğinde olup olmadığı ise tartışmaya açıktır.

Barış andlaşmalarının uluslararası hukukun kaynağı olarak sınıflandırılması tartışmalıdır. Zira “uluslararası andlaşma” ya da diğer adıyla “uluslararası konvansiyon” olarak⁶⁵ sınıflandırılacakları düşünülse de bunun tanımını bakımından ortaya çıkan bazı zorluklar vardır. Uluslararası andlaşmalar tanımını Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin (*Vienna Convention on the Law of the Treaties*) 2. maddesinde yapılmıştır ve uluslararası teamül hukuku olarak da kabul görür. Bu maddenin 1. pa-

---

⁶⁰ Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain, Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Report.7 1994. p. 112, para. 23; Delimitation of the maritime boundary in the Bay of Bengal Bangladesh/Myanmar, Judgment, ITLOS Reports 2012, p. 4, para. 92.

⁶¹ Christine Bell, "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status", The American Journal of International Law 100 no. 2 (Nisan 2006): 377.

⁶² Christine Bell, "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status", The American Journal of International Law 100 no. 2 (Nisan 2006): 377.

⁶³ Christine Bell, "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status", The American Journal of International Law 100 no. 2 (Nisan 2006): 377.

⁶⁴ Christine Bell, "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status", The American Journal of International Law 100 no. 2 (Nisan 2006): 378-379.

⁶⁵ Statute of the International Court of Justice, done at San Francisco, 24 October 1945, Article 38.

ragrafı uyarınca uluslararası andlaşmanın üç niteliği vardır: (1) devletler arasında yapılması, (2) yazılı olması, ve (3) uluslararası hukuka tabi olması.⁶⁶ Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan silahlı çatışmalarda devlet olmayan aktörlerin varlığı düşünüldüğünde uluslararası andlaşma tanımının ilk koşulu bakımından sorun çıkmaktadır. Ancak Lozan Barış Andlaşması devletler arasında imzalanan bir andlaşma olması sebebiyle uluslararası hukukun kaynakları arasından “uluslararası andlaşma” olarak sınıflandırılabilir. Lozan Barış Andlaşması devletler arasında imzalanmış olmasının yanında hem yazılı olma niteliği taşır hem de uluslararası hukuka tabidir.

Lozan Andlaşması Üzerine

Lozan Barış Andlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu belgesi olmasının yanı sıra çığır açan, beklenmedik ve sıra dışı bir andlaşma olması dolayısıyla da dikkate değerdir. Bu nevi şahsına münhasırlık hem andlaşmanın doğuş şartlarından hem içeriğinden hem de geniş çaplı etkilerinden ileri gelir. “Katılımcıların, ne kadar zaman süreceği, ne türlü gelişmelerin yaşanacağı ve nasıl sonuçlanacağı konusundaki tahminlerinin pek de doğru çıkmadığı Lozan Konferansı”na⁶⁷ varan olaylar zincirinin belki de en çarpıcı açıklaması Hegel diyalektiği üzerinden yapılandır: “Türkleri Avrupa’dan sonsuza dek atmak” amacıyla fevkalade ağır şartlarla dayatılan Sevr Andlaşması *tezine* olağanüstü zorluklar içerisinde verilen Millî Mücadele *antitez* olmuş, bunun sonucunda ise tüm sıra dışılığıyla Lozan Barış Andlaşması bir *sentez* olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁸ Gerçekten de Kurtuluş Savaşı büyük imkansızlıklar içerisinde yürütülmüş, öte yandan elde edilen başarı bağımsızlık mücadelesi veren diğer uluslara ilham kaynağı olmuştur. İngiltere’nin Yakın Doğu politikası, Türklerin Anadolu’ya tekrar hâkim olması sonucu başarısız olmuştur.⁶⁹

⁶⁶ Vienna Convention on the Law of Treaties. İmza tarihi 23 May 1969, yürürlük tarihi 27 January 1980. United Nations, Treaty Series, vol. 1155, p. 331, Article 21.

⁶⁷ Çağla Tağmat, “Lozan Barış Konferansı’na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos’un Dünyasında Lozan” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 14, no. 29 (2014): 148.

⁶⁸ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

⁶⁹ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

Şüphesiz Lozan Andlaşması'nın Türkiye için en büyük önemi bağımsız ve yeni bir devlet olarak kuruluşunu uluslararası alanda tescil ettirmesidir. Elde edilen bu bağımsızlık sadece egemenlik kavramı açısından değil, siyasi, iktisadi ve iç işlerinde bağımsızlık olarak da değerlendirilmelidir. Öyle ki, Osmanlı Devleti'ni adeta “eli kolu bağlı bir yarı sömürge durumuna getiren”⁷⁰ ve kaldırılması için başarısızlıkla sonuçlanmış pek çok teşebbüste bulunulan kapitülasyonları Türkiye Lozan Andlaşması ile kesin şekilde kaldırmıştır. 21 Kasım 1922'de başlayan Konferans bu meselede uzlaşamamasından sonra yaklaşık iki buçuk ay süren bir kesintiye uğramış, nitekim 24 Temmuz 1923'te imzalanan andlaşmada konu Türk tarafının istediği şekilde sonuçlanmıştır.⁷¹ Üstelik, Osmanlı Devleti'nde yabancılara verilen ve yaklaşık yetmiş yıldır uygulamada olan kamu hizmeti imtiyazları – ek protokol ile düzenlenen iki şirkete ait hususlar dışında – Avrupa devletlerinin büyük ısrarlarına karşın Andlaşma'da yer almamıştır.⁷² Benzer şekilde, “devlet gelirlerinin tahsilatını yabancılara kontrolüne bırak[an]” ve “devletin bağımsızlığına gölge düşüren” Düyun-u Umumiye İdaresi de kaldırılmış ve Osmanlı Devleti borçlarının Türkiye'nin payına düşen kısmının takvime bağlanarak ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁷³ Öte yandan, her ne kadar Boğazlar'ın tam egemenliğini almak mümkün olmamışsa da Sevr Andlaşması ile dayatılan ve Türk tarafının neredeyse hiç söz hakkı olmadığı Boğazlar Komisyonu'nun özerkliğine son verilmesi de siyasi bağımsızlık adına umut vadeden bir başarıdır. Lozan Konferansı'nda Boğazlar'ın tam egemenliği hususunda ısrar edilmemesinin arkasında dönemin en büyük donanmasına sahip olan İngiltere'nin Boğazlar meselesinde “asla taviz vermek isteme[yeceği]” dolayısıyla da “barışın İngilizlerin elinde olduğu” bir konferansta “bu konuda uzlaşıcı bir tutum izle[menin], Türkiye'nin tatmin edici bir barışa kavuşmasına yardımcı olacağı” düşüncesi-

⁷⁰ Muhittin Gül, “Kapitülasyonlar: Kaldırma Teşebbüsleri ve Lozan'da Kaldırılışı.” Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 12, no.1 (2010): 85, <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867096.pdf>.

⁷¹ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

⁷² Seda Örsten Esirgen, “Lozan Barış Görüşmelerinde İmtiyazlar Sorunu,” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 28, no. 83, (2012).

⁷³ Burcu Adiloğlu, ve Göksel Yücel, “Düvün-I Umûmiyye Osmanlı Devlet Borçları İdaresi.” Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi 21 (2021): 67, 74.

nin yattığı söylenebilir.⁷⁴ İsmet Paşa, Konferans'ta kendisini Boğazlar konusunda tavizkar davranmakla eleştiren Sovyet Dışişleri Komiseri'ne, görüşmelerde uzlaşılabilmesi sonrasında bir çatışma çıkması durumunda Türkiye'ye yardım etmeye hazır olup olmadıklarını sormuş, olumsuz cevap aldığı da "görüşmelerin bu sorun nedeniyle tıkanmasını göze alamayacağını" ifade etmiştir.⁷⁵ Nitekim "[Andlaşma'nın] imzalanmasında Boğazlar meselesi üzerine taraftarların ittifak etmesinin önemi büyüktür."⁷⁶ Öte yandan Türkiye, Boğazlar'da tam egemenliğin sağlanması meselesini takip etmeyi bırakmayacak ve ilk fırsatta bu hedefini Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile gerçekleştirecektir. Sevr Andlaşması'nda geçen ve devletin siyasi iradesini hiçe sayan, "Osmanlı İmparatorluğu bu konuda ileride getirilecek hükümleri şimdiden kabul etmiş sayılır" şeklindeki açık çek Lozan'da yer almamıştır.⁷⁷ Bununla beraber, Lozan yeni kurulan Türk devletinin savaş sonu düzenini kuran büyük devletlerle siyasi anlamda eşitliğini de simgeler: Savaşı kaybeden diğer devletlere barış andlaşmaları müzakere edilmeksizin dayatılarak imzalatılmışken Lozan uzun süren zorlu müzakereler sonucu ortaya çıkan bir andlaşmadır ve bu sebepten diğer barış andlaşmalarının hepsinin başına eklenen Milletler Cemiyeti Misakı Lozan Barış Andlaşması'nda yer almamıştır.⁷⁸

Devlet egemenliğinin gerekliliklerinden bir tanesi de sürekli bir nüfusun varlığıdır. Başka bir deyiş ile, devlet, egemenlik yetkisini toprakları ve üzerindeki sürekli nüfus üzerinde kullanır.⁷⁹ Montevideo Konvansiyonu'nun "sürekli bir nüfus" olarak ifade ettiği bu gereklilik için

⁷⁴ Şarika Gedikli Berber, "Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine Bakış," Kastamonu Eğitim Dergisi 14, no. 2 (2006): 621.

⁷⁵ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 176.

⁷⁶ Şarika Gedikli Berber, "Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine Bakış," Kastamonu Eğitim Dergisi 14, no. 2 (2006): 627.

⁷⁷ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 237.

⁷⁸ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

⁷⁹ Karen Knop, "Statehood: Territory, People, Government" The Cambridge Companion to International Law içinde, James Crawford and Martti Koskenniemi (derl.), (New York: Cambridge University Press, 2012), 97.

daha etkili bir ifade olarak “millet” ifadesi kullanılabilir.⁸⁰ Zira devletin egemenlik yetkisi, sadece toprakları üzerinde bulunan bireyler üzerinde geçerli değildir. Devletler, egemenlik yetkilerini başka topraklar üzerinden bulunan vatandaşları bakımından da kullanırlar.⁸¹

Lozan Barış Andlaşması bakımından sürekli nüfusa ilişkin bakılması gereken bir konu göç konusudur. Zorunlu göç bakımından Yunanistan ve Türkiye arasında yapılan nüfus mübadelesinin incelenmesi gerekir. Bu nüfus mübadelesi 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Andlaşma” (*Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations*) ile düzenlenmiştir. Lozan Barış Andlaşması 142. maddesinde bu sözleşmenin Türkiye ve Yunanistan tarafından Lozan Barış Andlaşması'nın bir parçası olarak, aynı güç ve değerde, kabul edileceği belirtilmiştir. Bu andlaşmanın birinci maddesi uyarınca, Türk topraklarında yerleşmiş olan Ortodoks Rumların ve Yunan Topraklarında yerleşmiş olan Müslüman Türklerin nüfus mübadelesine karar verilmiştir.

Bu andlaşmanın yedinci maddesinde, nüfus mübadelesi kapsamına girenlerin terk ettikleri ülkenin vatandaşlığını kaybedecekleri ve varacakları ülkenin vatandaşlığını kazanacakları ifade edilmiştir. Sekizinci madde ile bu kişilerin taşınabilir mal varlıklarını her türlü taşıma yöntemini kullanarak yanlarında götürmelerine izin verilmiş ve bu nedenle herhangi bir ihracat vergisi veya diğer vergi ödeme yükümlülüğüne tabi olmayacakları söylenmiştir. Taşınmaz malların tasfiyesi ile sözleşmede belirtilen hükümler uyarınca gerçekleştirilmiştir.

Türk tarafının siyasi ve iktisadi alandaki kazanımları zoru başarmak olmuştur, iç işlerinde bağımsızlığını sağlamak adına elde ettiği sonuç ise hem zor hem de sıra dışı bir başarıdır. Tıpkı kapitülasyonlar gibi, yabancı devletlerin azınlık meselesini bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışmaları da Türklerin devlet hafızasında bir “travma” olarak yer etmiştir. Bu tehlikenin farkında olan yeni Türk devleti de kuruluşundan itibaren bu meseleye önem göstermiştir. Sevr Andlaşması'nda Osman-

---

⁸⁰ Karen Knop, "Statehood: Territory, People, Government" The Cambridge Companion to International Law içinde, James Crawford and Martti Koskenniemi (derl.) (New York: Cambridge University Press, 2012), 97.

⁸¹ Karen Knop, "Statehood: Territory, People, Government" The Cambridge Companion to International Law içinde, James Crawford and Martti Koskenniemi (derl.) (New York: Cambridge University Press, 2012), 97.

lı'ya azınlık hakları adı altında dayatılan imtiyazlar – yabancı okullara *hiçbir şekilde* karışılmaması; her tür yabancı okul diplomasını tanıma zorunluluğu; geçmişte verilen adli, iktisadi, dini ve siyasi imtiyazların devamı; azınlık haklarının doğrudan Büyük Devletlerin güvencesine verilmesi gibi – içinde bulunulan dönemin standartlarının dahi çok üstündeyken, Lozan Barış Andlaşması'nda bu seviye döneminin altında kalmıştır.⁸² Türkiye'nin masada kazandığı bu başarının arkasında yeni kurulan devletin incelikle planlanan yeni “kimliği” yatar. Türk tarafı azınlık hakları konusundaki bu talepleri masada reddederken, yeni kurulacak devletin zaten Batı tarzı yasalar çıkararak laik ve çağdaş bir kimliğe sahip olacağını, vatandaşları arasında fark gözetmeyeceğini ve dolayısıyla da söz konusu imtiyazlara gerek olmadığı ileri sürdü; hatta Türkiye'nin bunu yapacağı Konferans tutanaklarında dahi yer aldı.⁸³ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşadığı sorunlara bizzat şahitlik etmiş olan yeni devletin kurucu kadrosu, azınlıklar konusunda yaşanabilecek her türlü sorunun önünü almaya kararlıydı. Bu kararlılık ise Lozan Andlaşması'nın bir diğer sıra dışılığını oluşturdu. Azınlık hakları konusunda döneminin standardı sayılan ve savaş sonrası barış andlaşmalarında mutlaka dayatılan Polonya Azınlıklar Andlaşması (1919), Lozan Barış Andlaşması'nda küçük ama çok önemli bir değişiklikle yer aldı: Andlaşma'da yer alan tüm “soy, dil, din azınlıkları” terimleri “gayrimüslimler” terimi ile değiştirildi.⁸⁴ Ayrıca, Milletler Cemiyeti güvencesi de yine sadece “gayrimüslimlere” verildi.⁸⁵ Yeni devletin kurucuları bu değişikliği kabul ettirerek Rum, Ermeni ve Musevi cemaatleri dışında ülke topraklarında bulunan tüm azınlıkların sorumluluğunu sadece kendi üzerine almış oldu. Konferans'ta azınlıklar konusunda atılan bir diğer önemli adım ise Türk ve Yunan halkları arasında gerçekleştirilecek bir nüfus mübadelesi üzerine anlaşılması oldu. Bu konuda taraflar arasındaki en önemli ihtilaf Mübadelenin kimleri ve hangi bölgeleri kapsayacağı ve gönüllü-

⁸² Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

⁸³ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

⁸⁴ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

⁸⁵ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

lük mü yoksa zorunluluk esasına mı dayanacağı üzerineydi.⁸⁶ Türk tarafı mübadeleyi olabildiğince geniş bir çerçevede ve zorunlu olarak gerçekleştirmek istiyordu çünkü sınırları içinde homojen bir ulus devlet oluşturmak, azınlık haklarının bahane edilerek iç işlerine karışılmasını önlemek ve bölgedeki Rum varlığını azaltarak Yunanistan'ın gelecekte bu topraklar üzerinde herhangi bir hak iddia etmesine mahal vermemek gibi amaçları vardı.⁸⁷ Öte yandan, Yunan tarafı ise daha dar yorumlanmış – İstanbul'un dahil edilmediği – ve gönüllü bir mübadele üzerine anlaşmak arzusunda idi çünkü hem Yunanistan içinde bulunduğu ciddi ekonomik ve toplumsal sıkıntılar nedeniyle çoğunluğu İstanbul'dan gelecek zengin burjuvaziden oluşacak büyük bir göçü kaldıracak değildi⁸⁸ hem de böyle bir göç Yunan halkının en büyük arzularından “Megali İdea”yı olanaksızlaştıracak gibi İstanbul'daki Patrikliği de işlevsizleştirerek taşınmak zorunda bırakacaktı.⁸⁹ Toplantı boyunca Venizelos tezini kabul ettirebilmek için mübadelenin insani boyutunu öne çıkararak “duygusal bir engel yaratmaya çalışmış” ve “en ufak bir gelişmede mübadeleden vazgeçilmesi fırsatını kollamış;” diğer taraftan Türk tezini savunmaktan “pes etmek istemeyen İsmet Paşa ve heyetinin” ısrarları sonucu mesele düğümlenmiştir.⁹⁰ Neticede Büyük Devletlerin, özellikle İngiltere'nin, İstanbul'daki Rumların göç ettirilmesinin Batı'nın ticareti açısından büyük sıkıntılar doğuracağı yönündeki baskıları neticesiyle Mübadelenin İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya'daki Müslümanlar hariç bırakılarak yapılması üzerine anlaşıldı.⁹¹ Ancak gelecek yıllar gösterecektir ki bu karar söz konusu bölgede yaşayan yerleşik azınlıkların

⁸⁶ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

⁸⁷ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

⁸⁸ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020); Çağla Tağmat, “Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 14, no. 29 (2014).

⁸⁹ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı.. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

⁹⁰ Çağla Tağmat, “Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 14, no. 29 (2014): 153.

⁹¹ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

pek de lehine olmamıştır. Mübadeleye ilişkin sözleşmenin farklı yorumları çerçevesinde gelişen kriz ancak 10 Haziran 1930 yılında imzalanacak andlaşmayla sonlanabilmiştir.⁹² Her iki ülkede de hem anlaşmaların uygulanması konusundaki farklılaşma hem çeşitli toplumsal hadiseler ve şiddet olayları hem de azınlıklar aleyhine çıkarılacak yasalarla büyük mağduriyetler ve hak ihlalleri yaşanacaktır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki azınlıklar konusu adeta “kronik” bir hâl alacak, uzun yıllar boyunca ne zaman bu iki ülke arasındaki ilişkiler gerilse her iki taraf da azınlıklara yönelik politikalarını sertleştirecektir.⁹³ Öte yandan, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından – Avrupa Birliği ile müzakereler çerçevesinde birtakım reformların yapıldığı – 2000’li yıllara kadar uzanan geniş bir süreç göz önüne alındığında, Cumhuriyet döneminin gayrimüslim azınlık hakları yönünden karnesi pek de parlak değildir.⁹⁴ İlk yıllarda uygulanan ekonomik, demografik ve kültürel entegrasyon politikalarının gayrimüslim azınlıklar üzerinde uzun sürecek olumsuz etkileri olacaktır.⁹⁵

Belirtmek gerekir ki nüfus mübadelesine ilişkin bu sözleşmenin imzalandığı 20 Ocak 1923 tarihinde Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmesi (*Convention Relating to the Status of Refugees*), Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (*International Covenant on Civil and Political Rights*), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*) henüz imzalanmamıştı. Bugün uluslararası teamül hukuku olarak kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de (*Universal Declaration on Human Rights*) henüz doğmamıştı. Dolayısıyla uygulanabilir hukuk bakımından bu kurallar değerlendirmeye alınmayacaktır.

⁹² Bilal Eryılmaz, ve Mücahit Bektaş. “Lozan Perspektifinden Türkiye’de Azınlık Politikaları (1923-2016),” *Siyasal Bilimler Dergisi* 5, no. 2 (2017).

⁹³ Baskın Oran, derl. *Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980*. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

⁹⁴ Bilal Eryılmaz, ve Mücahit Bektaş. “Lozan Perspektifinden Türkiye’de Azınlık Politikaları (1923-2016),” *Siyasal Bilimler Dergisi* 5, no. 2 (2017).

⁹⁵ Bilal Eryılmaz, ve Mücahit Bektaş. “Lozan Perspektifinden Türkiye’de Azınlık Politikaları (1923-2016),” *Siyasal Bilimler Dergisi* 5, no. 2 (2017).

Toprak Boyutu

Uluslararası hukukta dört farklı toprak rejimi bulunmaktadır: egemenlik, herhangi bir devlete bağlı olmayan toprak parçaları, *res nullius* ve *res communis*.⁹⁶ Bunlardan ikincisine örnek olarak vesayet altında bulunan topraklar gösterilebilir. Bu gibi toprak parçaları herhangi bir devletin egemenliği altında olmayıp kendi varlıklarını sürdürürler. *Res nullius*, henüz bir devlet egemenliğine girmemiş olan toprakları; *res communis* de uluslararası hukuk kişileri arasında paylaştırılmamış ve ortak olarak nitelendirilebilecek olan alanları ifade eder. Açık denizler sonuncusuna örnektir.

İncelenen konu bakımından asıl önemli olan ise yukarıda açıklanan toprak rejimlerinden ilki olan egemenliktir. Montevideo Konvansiyonu, bir uluslararası hukuk kişisi olarak devletin dört niteliği olması gerektiğini söyler: sürekli bir nüfus, belirlenmiş bir toprak, hükümet, ve diğer devletler ile ilişki kurabilme yeterliliği.⁹⁷ Belirlenmiş bir toprak parçasına sahip olmayan bir kişilik devlet olarak kabul edilemez.⁹⁸ Ancak bu noktada sınırların tam olarak belirlenmesine gerek olmadığını söylemek gerekir.⁹⁹ İsrail'in Birleşmiş Milletler'e kabulü buna örnektir.¹⁰⁰

Egemenlik ilkesinin, ve bununla bağlantılı olarak toprak bütünlüğünün, iki temel sonucu vardır. Bunlardan ilki, devletin toprakları üzerinde mutlak güç sahibi varlık olmasını; ikincisi de diğer devletlerin toprak bütünlüğüne saygı duyması gerekliliğini ifade eder.¹⁰¹ Bugün ulusla-

---

⁹⁶ James Crawford, *Brownlie's Principles of International Law* (New York: Oxford University Press, 2019) 191.

⁹⁷ "Convention on Rights and Duties of States adopted by the Seventh International Conference of American States", 26 December 1933 tarihinde imzaya açıldı, Treaty Series 1761, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210596800s003-c002>.

⁹⁸ Malcolm N. Shaw, *International Law* Cornwall: Cambridge University Press, 2017, 361; Sir Robert Jennings QC and Arthur Watts KCMG QC, (derl.) *Oppenheim's International Law* (London: Oxford University Press, 1992) 563.

⁹⁹ James Crawford, *Brownlie's Principles of International Law* (New York: Oxford University Press, 2019) 118.

¹⁰⁰ United Nations Security Council Resolution 69 1949, Security Council 414th meeting; United Nations General Assembly Resolution 273III 1949.

¹⁰¹ Malcolm N. Shaw, *International Law* Cornwall: Cambridge University Press, 2017, 361; Sir Robert Jennings QC and Arthur Watts KCMG QC, (derl.), *Oppenheim's International Law* (London: Oxford University Press, 1992) 363.

rarası hukukun en önemli kuralları olarak görülen kuvvet kullanma yasağı ve toprak bütünlüğü ilkesinin temelleri de buna dayanmaktadır. Ancak Lozan Barış Andlaşması imzalandığı zamanlarda ve öncesinde uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağının henüz doğmadığına dikkat etmek gerekir. Zira bu kural 1945 yılında Birleşmiş Milletler Şartı ile doğmuş ve bunu takiben uluslararası teamül hukuku olarak da kabul edilmiştir.

Bir toprak parçasının kazanılması konusunda farklı kavramlar ortaya çıkmaktadır. Bunların ayrımının nasıl yapılması gerektiği, kategorilerin ne şekilde ele alınması gerektiği tartışmalıdır.¹⁰² Bu çalışma bu konuda bir yenilik getirmeyi amaçlamamaktadır. Ancak ele alınan konu bağlamında toprak parçasının kazanılması hakkında farklı kavramlar üzerinde durmak faydalı olacaktır. Bunlardan en önemlisi işgal (*occupation*) ve istila (*invasion*) kavramlarıdır. 18 Ekim 1907 tarihinde Lahey'de imzalanmış olan Kara Harbinin Kanunları ve Adetleri Hakkında Sözleşme, daha sık kullanılan adıyla 1907 Sözleşmesi (*1907 Hague Convention*), 42. maddesinde işgali tanımlar. Buna göre, fiilen düşman ordusunun yetkisi altına bırakılmış olan toprak işgal edilmiş sayılır.¹⁰³ Bu aşamada işgal eden güç lehine bir yetki tesis edilmiş olur. İstilada ise henüz bu gerçekleşmemiş olup yabancı bir gücün başka bir devletin topraklarında bulunması söz konusudur. İstila ve işgal anında uygulanacak olan hukuk Cenevre Konvansiyonları ve uluslararası insancıl hukuka ilişkin uluslararası teamül hukuku kurallarıdır. Bu iki durumda da uygulanması gereken kurallar detaylıca düzenlenmiştir.

Bir toprak parçasının sahibinin değişmesi, bunun üzerindeki egemenlik yetkisinin de değişmesi anlamına gelir. Zira toprağı kontrol eden uluslararası hukuk kişisi, o alan üzerinde egemenlik yetkisine de sahip olacaktır. İncelenen konu bakımından Osmanlı'dan Türkiye'ye geçişin incelenmesi önemli olacaktır. Uluslararası hukukta süreklilik ilkesi (*principle of contiguity*) uyarınca belirli bir toprak üzerinde sahip olan hak ve yükümlülükleri ileri sürebilme kabiliyeti önceki devletten (*prede-*

¹⁰² James Crawford, *Brownlie's Principles of International Law* (New York: Oxford University Press, 2019) 208; D. H. N. Johnson, "Consolidation as a Root of Title in International Law", *The Cambridge Law Journal* 13, no. 2 (Kasım 2015).

¹⁰³ Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 Ekim 1907, Madde 42.

cessor state) devam eden devlete (*continuing state*) geçer.¹⁰⁴ Osmanlı önceki devlet, Türkiye ise Osmanlı'nın hak ve yükümlülüklerini devam ettiren devam eden devlettir. Osmanlı'nın dış borçlarından Türkiye'nin sorumlu olmasının hukuki temeli de tam olarak budur. Ardıl devlet (*successor state*) olarak nitelendirilen ve önceki devletten ayrılarak ayrı bir devlet olarak kurulan bu yapıdan ise söz konusu olayda söz edilemez.

Sembolik veya somut sebepler için, toprak, savaşların arkasındaki kilit faktör olarak düşünülebilir. Toprak üzerine devletlerarası anlaşmazlıklar liderler açısından son derece önemlidir.¹⁰⁵ "Toprak barışı" tezi, ara- larında toprak sorunları olan ülkelerin, demokratikleşme¹⁰⁶ ve savaşa girme anlamında sorunlu bir konumda olduğunu ileri sürmektedir. Toprak meselelerinin savaşın arkasındaki temel sebeplerden bir olmasına karşın, toprak sorunlarının barışın niteliği üzerindeki etkisi belirsizdir. Gibler ve Tir, barışçıl transferlerle belirlenen sınırların, pozitif barış olarak görülebileceğini iddia ediyorlar¹⁰⁷. Buna karşın barışı tartışmalarında toprağın sadece bir boyut ve barışçıl toprak değişimlerinin de kendi baş- larına yüksek veya çok yüksek seviyede bir örnek olduğunu söylemek zordur.

Devletlerarası savaşların çoğunluğu topraksal anlamazlıkların kay- naklandığı görülmektedir¹⁰⁸ ve toprak anlaşmazlıklarının devletler arası

¹⁰⁴ Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties, İmza tarihi 23 Ağustos 1978, yürürlük tarihi 6 Kasım 1996. United Nations, Treaty Series, vol. 1946, p. 3.

¹⁰⁵ Paul Huth, *Standing your Ground: Territorial disputes and international conflict* (Ann Arbor: Univeristy Michigan Press 1996).

¹⁰⁶ K. Gleditsch, *All International Politics Is Local: The Diffusion of Conflict, Integra- tion, and Democratization* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2002); L. Ceder- man, S. Hug ve A. Wenger, "Democratization and War in Political Science", *Democratization* 15 (2008); D. Gibler, *The Territorial Peace: Borders, State Develop- ment, and International Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

¹⁰⁷ D. Gibler ve J. Tir, "Settled Borders and Regime Type: Democratic Transitions as Consequences of Peaceful Territorial Transfers", *American Journal of Political Science* 54 (2010).

¹⁰⁸ John Vasquez ve Brandon Valeriano, "Classification of Interstate Wars", *The Jour- nal of Politics* 72 (2010); Öner Akgül, "Dünya Savaşı Nasıl Çıkar? İkili Kriz İlişkile- rinin (Aktör Çiftleri) Yayılması Üzerinden Dünya Savaşı Olgusunun Uluslararası İlişkilerin Ampirik Bulgularıyla Açıklanması", *Gazi Akademik Bakış* 13 (2019).

krizlerin tekrarlanma ihtimalini %20 artırmaktadır.¹⁰⁹ Toprağa bağlı çatışmaların daha şiddetli bir etkiye sahip olması hakkında üç farklı bakış açısı sunmak mümkündür: sahiplenme duygusu, toprağın değeri ve iç politika dinamikleri.¹¹⁰ Sınırdışlık burada özellikle önemlidir. Sınırdış devletler arasında daha çok olumlu ve olumsuz etkileşim gerçekleşmektedir. Toprak dayalı husumetleri bulunan devletlerin çoğunun sınırdış olması dışında güç ve kapasite bağlantılıdır. Uzak coğrafyalardaki savaşların çoğunluğunu büyük güçler olarak adlandırılan askeri ve ekonomik kapasitesi göreceli olarak yüksek ölçekli ülkeler tarafından icra edilmiştir. Ancak, husumetleri olan bir komşu devletle müşterek sınıra asker yığmak için çok fazla kapasite gerekmemektedir. Küçük kapasiteli ülkeler arasında en fazla görülen devletlerarası savaş nedeni topraksal olmaktadır.¹¹¹ Ayrıca, topraksal anlaşmazlıklar devletler arası rekabetlerin doğması dışında silahlanmayı ve ittifak oluşumlarını da tetiklemektedir.¹¹²

Lozan Barış Andlaşması, yeni kurulacak devletin sınırlarının belirlenmesi konusunda da çağdaşlarından ayrılan sıra dışı bir niteliğe sahiptir. Ulusal çıkarların ve gücün ağırlıklı olarak toprak üzerinden şekillenmeye devam ettiği ve dolayısıyla da galip devletlerin sınırlarını genişletmek için mağlup devletlerden toprak talebinde bulunmasının popüler, hatta rutin olduğu bir dönemde Türk tarafı olağanüstü zorluklar altında ulaştığı kesin zafer neticesinde mağlup Yunan tarafından dönemin şartlarına göre beklenebilecek ölçüde bir toprak talebinde bulunmamıştır. Dahası, sonrasında uzun yıllar ağır eleştirilere neden olacak şekilde, Misak-ı Milli sınırlarından bazı tavizler verilmiştir. Lozan Andlaşması, genel çerçevesiyle, halihazırda savaşılarak kazanılmış toprakların artık Türkiye'ye ait olduğunun resmiyete dökülerek uluslararası alanda tescillendiği bir andlaşma olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nı belirledikleri Misak-ı Milli sınırlarına ulaşacak şekilde yönlendiren Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki kurucu kadro Lozan Barış Andlaşması'nda da yine aynı amaç

¹⁰⁹ Stephen Quackenbush, "Territorial Issues and Recurrent Conflict", *Conflict Management and Peace Science* 27 (2010).

¹¹⁰ E. Büyükkıncı, "John A. Vasquez" Savaş Çalışmaları; John Vasquez, *The War Puzzle* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).

¹¹¹ John Vasquez ve Brandon Valeriano, "Classification of Interstate Wars", *The Journal of Politics* 72 (2010).

¹¹² Paul Senese ve John Vasquez, *The Steps to War: An Empirical Study* (Princeton: Princeton University Press, 2008).

için çabalamıştır. Bu durumun birkaç farklı sebebi olabilir. Her şeyden önce, Atatürk'ün yürüttüğü Millî Mücadele ve kurmak istediği ulusal egemenliğe dayalı laik yeni devlet arasındaki hassas dengeyi iyi anlamak gerekir. Millî Mücadele'de ülke topraklarını işgal eden İtalyanlar, Fransızlar ve İngiltere'nin güdümündeki Yunanlılarla savaşmıştır ancak savaş sonucunda kurulmak istenilen devlet yine bu büyük devletlerin siyasal ve ekonomik sistemini benimseyecek Batıcı bir devlettir. Bu sebepten Mustafa Kemal, Millî Mücadele esnasında bu devletlerle ve onların güdümündekilerle savaşırken dahi ilişkileri kırıp dökmemeye ve anlaşmazlıkları mümkün olduğunca uluslararası hukuk çerçevesinde çözmek için çabalamaya özen göstermiştir.¹¹³ Örneğin, “Chanak hadisesi”nin – Büyük Taarruz'da elde edilen başarının etkisiyle İstanbul'u işgalcilerden arındırma ve Batı Trakya'ya girme tartışmaları yaşanmış, İzmir'in kurtarılması sonrası ordunun kuzeye yönelmesiyle İngiltere öncülüğünde ittifak devletleri Çanakkale'nin Anadolu yakasına asker çıkarmışlardı – bir çatışmaya dönüşmeden önlenmesi Atatürk'ün “Batı'yla açıkça çatışma stratejisi[nin]” en ciddi göstergelerinden biridir.¹¹⁴ Gerçekten de, Batılı büyük devletlerle doğrudan çatışmaya girmemenin faydalarını Türkiye ilerleyen yıllarda diplomatik alanda pek çok kez görecektir. Örneğin İngiltere, Hatay'ın Türk toprağı olarak kabul edilmesi konusunda Fransa'nın ciddi ihtilafına rağmen Türkiye'ye destek verecek,¹¹⁵ yaklaşan İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'yi müttefik kabul ederek Akdeniz Paktı'nı (1936) ve Türk-İngiliz-Fransız İttifakı'nı (1939) imzalayacaktır. Benzer şekilde, Batılı devletlerle sürdürülen iyi ilişkiler sonucu Türkiye 1950'de Avrupa Konseyi, 1952'de ise NATO üyesi olarak Batı kampında yer alan bir ülke olacaktır. Bu nedenle Atatürk'ün daha ileriye düşünerek ve Türkiye'nin kimliğinin “Batı karşıtlığı” üzerine değil, Batıcılık üzerine oluşmasına verdiği önem doğrultusunda toprak genişletmek uğruna Batılı devletlerle ilişkilerde telafisi zor yaralar açmayı göze almadığı düşünülebilir.

---

¹¹³ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

¹¹⁴ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 213.

¹¹⁵ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

Bununla beraber, maceraperest bir dış politikanın geçmişteki acı tecrübelerini deneyimlemiş olan bu kurucu kadro toprak genişletme yoluyla büyüme yanlısı değildi. Ayrıca, Osmanlı'nın son dönemlerinde açılan Batı tarzı askeri eğitim kurumlarında yetişen bu subay kadrosu "ulus devlet" anlayışını benimsemiş, Türk nüfusun çoğunlukta olmadığı ve tarihsel olarak Türk yurdu olduğu öne sürülemeyecek toprakları sınırlarına katmanın gelecekte yol açacağı sorunları önceden kestirebilmiştir. Örneğin, Lozan'da Misak-ı Milli'den bir taviz olarak verilen Hatay'ın sonrasında Türkiye'ye dahil olmasının meşru bir zeminde gerçekleşmesi için çaba sarf eden Atatürk, Hatay'ın tarihsel süreçte Türk yurdu olageldiğine dair tarihi çalışmalar yaptırmış ve neticede bağımsız Hatay Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye katılım kararı halk oylaması ile uluslararası hukuka uygun şekilde gerçekleşmiştir.¹¹⁶ Ulus devlet ilkesinin dışında, Atatürk'ün "savunulabilir sınırlar" ilkesiyle hareket ederek sınırları azami ölçüde genişletmek yerine "kendine yeterli ve halkı mümkün olabildiğince homogen bir Türkiye" yaratmak gayesinde olduğu da düşünülebilir.¹¹⁷

Bu çerçevede, Lozan Barış Anlaşması'nda Türkiye'nin batı ve güney sınırları belirlendi. Güneyde Suriye sınırı Fransa ile daha önce 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Anlaşmasında üzerinde anlaşıldığı şekliyle çizildi.¹¹⁸ Hatay tavizi dışında bu sınır Misak-ı Milli doğrultusunda idi. Öte yandan daha önce belirtildiği gibi, Atatürk'ün "şahsi meselem" dediği Hatay ilerleyen süreçte Türkiye'ye katılacaktır. Irak sınırı üzerinde ise İngiltere ile anlaşmak mümkün olmadı. Türk tarafının neden Misak-ı Milli'nin bir parçası olan üstelik Türk nüfusun egemen olduğu ve bir Türk yurdu sayılabilecek Musul'u İngiltere'ye bıraktığı konusu uzun yıllar tartışılmıştır. Öte yandan en makul açıklama, "hayatı boyunca Türk ulusunu maceralara sürükleyebilecek tutumlardan [kaçınmış olan]"¹¹⁹ Atatürk'ün petrol çıkması sebebiyle ekonomik değeri çok yüksek olan bu bölgeyi İngiltere'nin savaştan bırakmayacağını düşün-

¹¹⁶ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

¹¹⁷ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 221.

¹¹⁸ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

¹¹⁹ Esra Sarıkoyuncu Değerli. "Lozan Barış Konferansı'nda Musul," Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10, no.18 (2007): 138.

mesi ve sadece Musul sebebiyle İngiltere gibi dönemin güçlü ve sözü geçen bir devletiyle çatışmaya girmek istememesi olarak görülebilir.¹²⁰ Esasında Türk tarafı Musul konusunda çok ciddi bir kararlılık göstermiş ve bu meseledeki ihtilaf Lozan görüşmelerinin sekteye uğramasının esas sebebi olmuştur, ne var ki bu durumun sorumluluğunu almak istemeyen İngiltere, Müttefik devletlerin sunduğu – kapitülasyonları da içeren – barış teklifini Türk tarafının kabul etmemesi üzerine müzakereye fırsat vermeksizin görüşmeleri terk ederek esas sebebi kapitülasyonlar olarak göstermiştir.¹²¹ Bu kararlılık İngiltere Başbakanının Lord Curzon’a gönderdiği mektupta Türk tarafının Musul meselesi nedeniyle görüşmeyi bırakabileceği ve bu durumun “tüm dünyanın İngiltere’nin petrol sebebiyle barışı reddettiği düşünülerek nefretini uyandıracacağı” şeklindeki uyarısından da anlaşılmaktadır.¹²² Nitekim Türk tarafı “barışın yapılmasına engel olmama[k]” ve “çok önemsedikleri [bir konu olan] Müttefik güçlerin Türkiye’yi boşaltması[nı]” sağlamak amaçlarıyla¹²³ Musul’u İngiltere’ye bırakmak anlamına geldiği aşikâr olan İngiliz önerisini kabul etmişlerdir. Batıdaki sınırlar Mudanya Ateşkes Sözleşmesi’yle büyük ölçüde şekillenmişti. Sözleşme gereğince Yunanlılar Meriç Nehri’nin sol kıyısına kadar çekilerek Doğu Trakya’yı kendiliğinden boşaltacak; Boğazlar Bölgesi ve İstanbul’da bulunan Müttefik Devletler ise Meriç’in sağ kıyısını işgal edecek ve buldukları bu topraklarda barış andlaşması imzalanana kadar kalacaklardı.¹²⁴ Bulgaristan sınırı belirlenirken bu devletin 1919’da Yunanistan ile olan sınırı esas alındı.¹²⁵ Yunanistan sınırının belirlenmesinde ise Türk ve Yunan tezleri farklılık gösteriyordu: Türk tarafı Balkan savaşları (1913) sonrasında Osmanlı Devleti-Bulgaristan arasında yapılan andlaşma çerçevesinde Türk nüfusunun halihazırda çoğun-

¹²⁰ Baskın Oran, derl. *Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980*. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

¹²¹ Esra Sarıkoyuncu Değerli. “Lozan Barış Konferansı’nda Musul,” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, no.18 (2007).

¹²² Esra Sarıkoyuncu Değerli. “Lozan Barış Konferansı’nda Musul,” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, no.18 (2007): 130, 131.

¹²³ Esra Sarıkoyuncu Değerli. “Lozan Barış Konferansı’nda Musul,” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, no.18 (2007): 136, 137.

¹²⁴ Baskın Oran, derl. *Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980*. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

¹²⁵ Baskın Oran, derl. *Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980*. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

lukla bulunduğu Batı Trakya'da plebisit yapılmasını – yani bölgenin Türkiye'ye dahil olmasını – öneriyordu.¹²⁶ Yunan tezi ise bölgenin el değiştirmiş olmasına vurgu yapıyordu: Osmanlı Devleti Batı Trakya'yı Balkan Savaşları'nda (1913) Bulgaristan'a kaybetmişti; Birinci Dünya Savaşı'nda yenik çıkan Bulgaristan Neuilly Barış Andlaşması (1919) ile bölgeyi Müttefik Devletlere teslim etmiş; Müttefik Devletler ise San Remo Konferansı'nda (1920) anlaşıldığı üzere Batı Trakya'yı Yunanistan'a devretmişlerdi.¹²⁷ Dolayısıyla Yunan tarafı bu bölgeyi Türklerden almadıklarını, bu sebeple bölgenin bir Türk toprağı olmadığını ve dolayısıyla da Türkiye'ye iade edilmesi gibi bir durumun söz konusu olamayacağını iddia ediyorlardı. Neticede Türk tarafının bölgede plebisit yapılması isteğı kabul edilmeyecek ve Andlaşma sonucunda Türk-Yunan sınırı olarak Meriç Nehri kabul edilerek Batı Trakya, savaş tamirati almaması karşılığında Türkiye'ye bırakılan Karaağaç haricinde, Yunanistan'a bırakılacaktır.¹²⁸

Trakya, 1800'lerden bu yana savaşlarla el değiştirmiş bir bölgedir. Uzun bir süre Osmanlı Devleti toprağı olarak kalan bu bölge 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Edirne Andlaşması (1829) ile parçalanmış; Çarlık Rusya Varna, Burgaz ve Silistre'yi alarak Trakya'nın doğusunda hâkimiyet kurarken Batı Trakya Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Rusya ve Osmanlı 1854-56 Kırım Savaşı'yla Balkanlarda tekrar karşı karşıya gelmiş, Fransa ve Britanya'nın desteğıyle bu kez kazanan Osmanlı Devleti Karadeniz'de stratejik önemi olan Tuna Deltası'nı ve bugünkü Moldova topraklarını oluşturan Güney Besarabya'yı geri almıştır. Bölgedeki Birinci Balkan Savaşı sonrasında yaşanan değışim ise çok daha büyük çapta olmuştur. Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'dan oluşan Balkan Birliğı Osmanlı Devleti'ne karşı açtığı savaşları kazanmış ve savaş sonucunda Bulgaristan Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ'ı da içerecek şekilde Doğı Trakya'nın çoğunluğunu ele geçirirken; Yunanistan Dedeağaç, İskeçe ve Gümölcine'yi içeren Batı Trakya'ya hâkim olmuştur. Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın, ilk

¹²⁶ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

¹²⁷ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

¹²⁸ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

savaşta orantısız şekilde toprak sahibi olduğunu düşündükleri Bulgaristan'a açtıkları İkinci Balkan Savaşı esnasında ise Osmanlı Devleti Edirne, Kırklareli ve Dimetoka'yı geri aldı. Son olarak, Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti'ne dayatılan Sevr Andlaşması ile Trakya'nın, İstanbul'un küçük bir bölümü ve "Boğazlar Bölgesi" olarak tasarlanan Marmara Denizi'ni çevreleyen topraklar haricinde, tamamının Osmanlı'dan koparılması ve Yunanistan'a bırakılması öngörülmüştü.¹²⁹ Kurtuluş Savaşı sonrası imzalanan Lozan Barış Andlaşması ise Trakya'da günümüz sınırlarını oluşturdu.

Sınırlar konusunda üzerine uzun yıllar tartışılan bir diğer mesele de Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları haricindeki Ege Adalarının Lozan Andlaşması ile sınırlarımıza katılamamış olmasıdır. Bu husus üzerine değerlendirme yapılmadan önce hangi adaların Lozan'da tartışma konusu olduğunu iyi bilmek gerekir. Bu bağlamda Ege Adaları 3 gruba ayrılabilir: Birinci grupta, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı tarihten Lozan Andlaşmasına kadar varan süreçte uluslararası andlaşmalarla Yunanistan'a ait olduğu tescillenen adalar yer alır ki bunlar Konferans'ta tartışma konusu olmamıştır.¹³⁰ İkinci grupta ise Lozan Andlaşmasıyla "askerî amaçlarla kullanmaması kaydıyla" somut kısıtlamalar altında Yunanistan'a devredilen adalar ile egemenlik haklarından vazgeçilerek İtalya'ya bırakılan işgal altındaki adalar yer alır.¹³¹ Üçüncü grupta ise Andlaşma'da egemenlik devri yapılmayan ve günümüze kadar olan süreçte taraflar arasında farklı yorumlanarak ihtilafa neden olacak ada, adacık ve kayalıklar yer alır.¹³² Tutanaklar incelendiğinde, Türk tarafının özellikle Çanakkale Boğazı'na çok yakın olan Gökçeada, Bozcaada ve Semadirek adalarının Türkiye'ye bırakılması, ikinci grupta bahsedilen ve Yunanistan'a devredilecek adaların ise "tarafsız ve bağımsız bir siyasi varlıkları olması" konusunda oldukça ısrarlı olduğu görülür.¹³³ Öte yan-

¹²⁹ Baskın Oran, derl. Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980. 24. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

¹³⁰ Fuat İnce, "Lozan Barış Antlaşması Ve Ege Adaları," Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 53, (2013).

¹³¹ Fuat İnce, "Lozan Barış Antlaşması Ve Ege Adaları," Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 53, (2013): 122.

¹³² Fuat İnce, "Lozan Barış Antlaşması Ve Ege Adaları," Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 53, (2013).

¹³³ Fuat İnce, "Lozan Barış Antlaşması Ve Ege Adaları," Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 53, (2013): 114.

dan, başta İngiltere olmak üzere müttefikler bu isteklere bahsedilen üç adanın durumunun ancak Boğazlar Sorunuyla birlikte incelenerek karara vardırılabileceğini ve “özerklik uygulamasının adalarda iç çekişmeler, kanlı ayaklanmalar ve genel bir anarşiye sebep olduğu” için uygulanamayacağını belirterek karşı çıkmışlardır.¹³⁴ Nitekim Türk tarafının öne sürdüğü şartları gözetmeyen andlaşma taslakları İsmet Paşa tarafından defalarca reddedilecek, ancak Konferans sekteye uğrayıp durum TBMM’de görüşüldükten sonra görüşmelere tekrar başlanabilmesi adına, küçük değişikliklerle, müttefiklerin hazırladığı taslak kabul edilecektir.¹³⁵ Anadolu’nun tamamlayıcı bir parçası sayılabilecek kadar yakın olan Meis Adası konusunda da Türk tarafının yoğun şekilde ısrarcı olduğu görülmektedir. Ne var ki, Fransa ve İngiltere’nin güçlü desteği ile İtalya bu adayı bırakmayı asla kabul etmemiş ve Türk tarafı, İsmet Paşa’nın sözleriyle, “meşru ve haklı” davasından sırf barışın sağlanabilmesi adına vazgeçmiştir.¹³⁶

Sonuç Yerine

Lozan Barış Antlaşması belki en çok Türkiye’yi ve Yunanistan’ı ilgilendirmiştir. Lozan Barış Antlaşması 1919 sonrası Türk askeri başarılarının masaya yansıtılması olarak görmek mümkün. Trakya üzerine savaşlar bitmiş olması önemli bir dönüm noktası olmuştur. İki ülke arasında rekabet dönemi Lozan sonrası dönemde sonlanmıştır. Ancak, Yunanistan ve Türkiye günümüzde soğuk barış yaşamaktadırlar (ayrıca bakınız Demiröz 2007). Karşılıklı olarak birbirlerinin mevcudiyetini kabullendikleri açıktır. Aynı zamanda iki ülke arasındaki ekonomik bağlar artmaktadır. Buna karşın, bütün anlaşmazlıkların henüz çözümlenemediği ve rekabetin sürdüğü de göz ardı edilemez. Burada konjonktürün değişmesi (İtalya’ya Birinci Dünya Savaşı bitiminde verilen adaların İkinci Dünya Savaş çerçevesinde Yunanistan verilmesi) dışında zorunlu göçün toplumlar arasında yarattığı duygular ve çeşitli meseleler devam etmektedir. İnsani ihtiyaçları kavramı burada toprak meseleleri dışında konula-

¹³⁴ Fuat İnce, “Lozan Barış Antlaşması Ve Ege Adaları,” Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 53, (2013): 115.

¹³⁵ Fuat İnce, “Lozan Barış Antlaşması Ve Ege Adaları,” Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 53, (2013).

¹³⁶ Fuat İnce, “Lozan Barış Antlaşması Ve Ege Adaları,” Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 53, (2013): 120.

rın da önemli olduğunu hatırlatmaktadır: “Çatışmaların ortaya çıkışının başlıca sebebi, kaynak kısıtlılığı veya toprak talepleri değildi. Tüm vakalarda, bireysel güvenliğe, kolektif güvenliğe, kimliğe ve tanınmaya dayalı meseleler mevcuttu. İnsani ihtiyaçlar, askeri güçten üstündü. Çatışmayı açıklayan ve çözümü için yollar sunan koşullar, insanların karakter bozuklukları veya hukuk tanımamaları değil, engellenen ihtiyaçlarıydı. İhtiyaçlar teorisi çatışmanın temel kaynağını açıklayan odağı bireyin kötücüllüğünden uzaklaştırıp, yapıların, kurumların ve politikaların durumları meşrulaştırılmadaki eksikliğine getirmiştir.”¹³⁷ İki ülkede milli kimliklerin hala birbirlerine karşıtlık üzerine bina edilmiş olması olasıdır.

Lozan Barış Andlaşması, içeriği yönünden Birinci Dünya Savaşı sırasında yapılan diğer andlaşmalardan farklıdır. Özellikle Versay Barış Andlaşması (*Treaty of Versailles*) ve Sevr Andlaşması (*Treaty of Sèvres*) ile Lozan arasında farklılıklar görülür. Versay ve Sevr Andlaşmalarında kazanan devletin yenilen taraf ya da taraflara karşı ciddi dayatmalar yaptığı görülür. Bu andlaşmaları “eski” tipte barış andlaşması olarak betimlemek mümkündür.¹³⁸ Sevr, boğazların kontrolü (özellikle madde 38 ve 40), Türkiye’nin sivil İtilaf Devletleri vatandaşların kaybını karşılaması (madde 235), kapitülasyonlar, ve ticari imtiyazlar bakımından ağır hükümler içermektedir.¹³⁹ Lozan Barış Andlaşması ise bu ağır hükümlerin giderilmesi ve sınırların yeniden düzenlenmesi bakımından dikkat çekmektedir. Özellikle Lozan Barış Andlaşması’nın 1. kesiminin 1. bölümü Türkiye devletinin toprak sınırlarını belirlemesi ve toprak bütünlüğünü tesis etmesi ile dikkat çekmektedir.

Birinci Dünya Savaşı’nı sona erdiren andlaşmaların ortak özellikleri arasında toprak değişimi görülmektedir. Barış andlaşmalarının sonucunda Almanya (Versailles), Avusturya (St. Germain), Bulgaristan (Neuilly) ve Macaristan (Trianon) çok ciddi toprak kayıplarına uğradı. Sevr Andlaşması’nın öngördüğü toprak kaybı bu diğer ülkelerin antlaşmalarında dayatılardan az değildi. Son iki yüzyıldır devletler arası savaşlardan sonra gerçekleşen barış antlaşmalarında zaman içinde ciddi bir

---

¹³⁷ J. W. Burton, derl. Conflict: Human Needs Theory. (London: Macmillan, 1990), xv; R. Bayer ve A. Yardımcı. "John W. Burton."

¹³⁸ Philip Marshall Brown, "From Sevres to Lausanne", The American Journal of International Law 28 no. 1 (Ocak 1924): 113.

¹³⁹ Philip Marshall Brown, "From Sevres to Lausanne", The American Journal of International Law 28 no. 1 (Ocak 1924): 113-115.

düşüş yaşandığı görülmüştür. 1950 öncesinde barış andlaşmaları savaşların %70'ini sonuçlandırmaktayken 1950 sonrasında bu oranın %15'e düştüğü görülmektedir¹⁴⁰. Bunun bir nedeni Birinci Dünya Savaşını sonlandıran andlaşmaların imzalayan devletleri tekrar savaşa sürükleyen nedenler arasında görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Lozan Barış Andlaşması'nın diğerlerinden farklı olduğu açıktır ve daha fazla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Toprak üzerine anlaşmazlıklarının iç siyaseti de etkilemekte olduğunu hatırlamak gerekmektedir. Toprak kaybının kamuoyu açısından ciddi bir güvenlik tehdidi olarak görüldüğü durumlarda kamuoyunun liderlerini daha da güçlendirmeye sıcak baktığı bulunmuştur.¹⁴¹ Devletler arası toprak antlaşmalarının bulunmasının ülkelerin ileri seviyede demokrasiye geçmesini zorlaştırdığı ampirik çalışmalarda gösterilmiştir.¹⁴²

KAYNAKÇA

Ackermann, A. "Reconciliation as a Peace-Building Process in a Post-War Europe: The Franco-German Case." *Peace and Change* 19 (1994): 229-250.

Adiloğlu, Burcu ve Yücel Göksel. "Düyûn-I Umûmiyye Osmanlı Devlet Borçları İdaresi." *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* 21 (2021): 67-78, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1889369>.

Akgül, Öner. "Dünya Savaşı Nasıl Çıkar? İkili Kriz İlişkilerinin (Aktör Çiftleri) Yayılması Üzerinden Dünya Savaşı Olgusunun Uluslararası İlişkilerin Ampirik Bulgularıyla Açıklanması." *Gazi Akademik Bakış* 13 no. 25 (2019): 215-237.

Bayer, R. "Baris ve İhtilaf Çözüm." *Çatışmadan Uzlaşmaya: Süreçler ve Yöntemler içinde*, N. Beriker (derl.), 35-69. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2009.

Bayer, R. ve A. Yardımcı. "John W. Burton." *Barış Çalışmaları içinde*, Erhan Büyükkakıncı (derl.), 270-291. Ankara: Adres, 2018.

¹⁴⁰ Tanisha Fazal, "The Demise of Peace Treaties in Interstate War", *International Organization* 67 no. 4 (2013).

¹⁴¹ S. Miller, "Individual-level expectations of executive authority under territorial threat", *Conflict Management and Peace Science* 34 (2017).

¹⁴² D. Gibler ve J. Tir, "Settled Borders and Regime Type: Democratic Transitions as Consequences of Peaceful Territorial Transfers", *American Journal of Political Science* 54 (2010).

Bayer, R. "Peaceful Transitions and Democracy." *Journal of Peace Research* 47 (2010): 535-546.

Bayer, R. "Termination of the Vendetta of the Black Sea? Stable Peace, Energy Security and

Russian-Turkish Relations." *Turkey and Human Security içinde, Alp Özerdem ve Füsün Özerdem (derl.), 183-197. New York: Routledge, 2013.*

Bell, Christine. "Peace Agreements: Their Nature and Legal Status." *The American Journal of International Law* 100, no. 2 (April 2006): 373-412.

Boulding, K. E. *Stable Peace*, Austin: University of Texas Press, 1978.

Brown, Philip Marshall. "From Sevres to Lausanne." *The American Journal of International Law* 28, no. 1 (January 1924): 113-116.

Burton, J. W. (Derl.) *Conflict: Human Needs Theory*. London: Macmillan, 1990.

Büyükakıncı, E. "Uluslararası İlişkilerdeki Savaş İncelemelerinde 'Tarih'in Metodolojik

Araç Olarak Kullanımına Bir Bakış." *Doğu Batı*, 24 (2003): 83-103.

Büyükakıncı, E. "John A. Vasquez." *Savaş Çalışmaları içinde, Erhan Büyükakıncı (derl.), 574-623. Ankara: Adres, 2015.*

Cederman, L. E., S. Hug ve A. Wenger. "Democratization and War in Political Science." *Democratization*. 15 (2008): 509-524.

"Convention on Rights and Duties of States adopted by the Seventh International

Conference of American States." 26 December 1933 tarihinde imzaya açıldı. *Treaty Series* 1761, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210596800s003-c002>.

Crawford, James. *Brownlie's Principles of International Law*. New York: Oxford University Press, 2019.

Değerli Koyuncu, Esra. "Lozan Barış Konferansı'nda Musul." *Balıkesir wÜniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, no. 18 (2007): 127-40.

Delimitation of the maritime boundary in the Bay of Bengal (Bangladesh/Myanmar), *Judgment, ITLOS Reports* 2012, s. 4.

Demirözü, D. *Savaşın Barışa Giden Yol: Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*. İstanbul: İletişim, 2007.

Deutsch, K., S. Burrell, R. Kann, M. Lee, Jr. M. Lichterman, R. Lindgren, F. Loewenheim ve R. van Wagenen. *Political Community and*

the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience. Princeton: Princeton University Press, 1957.

Duchhardt, Heinz. "Peace treaties from Westphalia to the Revolutionary Era" *Peace Treaties and International Law in European History içinde*, Randall Lesaffer (derl.), 45-58. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Eryılmaz, Bilal, ve Mücahit Bektaş. "Lozan Perspektifinden Türkiye'de Azınlık Politikaları (1923-2016)." *Siyasal Bilimler Dergisi* 5, no. 2 (2017): 25–50. <https://doi.org/10.14782/sbd.2017.64>.

Fazal, Tanisha. "The Demise of Peace Treaties in Interstate War." *International Organization* 67, no. 4 (2013): 695-724.

Fazal, Tanisha. *Wars of Law Unintended Consequences in the Regulation of Armed Conflict*. Ithaca: Cornell University Press, 2018.

Gedikli Berber, Şarika. "Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine Bakış." *Kastamonu Eğitim Dergisi* 14, no. 2 (2006): 617-628.

George, A. "From Conflict to Peace: Stages along the Road." *United States Institute of Peace Journal* 5 (1992): 7-9.

George, A. "Foreword." A. Kacowicz ve ortakları (derl.) *Stable Peace Among Nations*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2000.

Gibler, D. *The Territorial Peace: Borders, State Development, and International Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Gibler, D. ve J. Tir. "Settled Borders and Regime Type: Democratic Transitions as Consequences of Peaceful Territorial Transfers." *American Journal of Political Science* 54 (2010): 951-968.

Gleditsch, K. *All International Politics Is Local: The Diffusion of Conflict, Integration, and Democratization*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2002.

Gül, Muhittin. 2010. "Kapitülasyonlar: Kaldırma Teşebbüsleri ve Lozan'da Kaldırılışı." *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, no. 1 (2018): 71-99, <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867096.pdf>.

Huth, Paul. *Standing your Ground: Territorial disputes and international conflict*. University of Michigan Press, 1996.

İnce, Fuat. "Lozan Barış Antlaşması Ve Ege Adaları." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 53 (2013): 101-128.

Jennings QC, Sir Robert ve Watts KCMG QC, Arthur, (derl.) *Oppenheim's International Law*. London: Oxford University Press, 1992.

Johson, D. H. N. "Consolidation as a Root of Title in International Law", *The Cambridge Law Journal* 13, no. 2 (November 2015): 215-225.

Kacowicz, A. M., ve Bar-Siman-Tov, Y. "Stable Peace: A Conceptual Framework." *Stable Peace among Nations* içinde, Arie Kacowicz ve ortakları (derl.), 11-35. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2000.

Kelman, H. C. "Transforming the Relationship between Former Enemies: A Social-Psychological Analysis." *After the Peace: Resistance and Reconciliation* içinde, R. L. Rothstein (derl.), 193-205. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1999.

Kleffner, Jann K. "Peace Treaties." *Max Planck Encyclopedias of International Law [MPIL]*, March 2011.

Klein, J. G. Goertz ve P. Diehl. "The Peace Scale: Conceptualizing and Operationalizing Non-Rivalry and Peace." *Conflict Management and Peace Science* 25 (2008): 67-80.

Knop, Karen. "Statehood: Territory, People, Government" *The Cambridge Companion to International Law* içinde, James Crawford and Martti Koskenniemi (derl.), 95-116. New York: Cambridge University Press, 2012.

Lesaffer, Randall. "Peace treaties from Lodi to Westphalia" *Peace Treaties and International Law in European History* içinde, Randall Lesaffer (derl.), 9-44. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain, *Jurisdiction and Admissibility*, Judgment, I.C.J. Report.7/1994. p. 112.

Miller, S. "Individual-level expectations of executive authority under territorial threat." *Conflict Management and Peace Science* 34 (2017): 526-545.

Neff, Stephen C. "Peace and Prosperity: Commercial Aspects of Peacemaking." *Peace Treaties and International Law in European History* içinde, Randall Lesaffer (derl.), 365-381. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Oran, Baskın, (derl.). *Türk Dış Politikası-Cilt 1: 1919-1980*. 24. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Örsten Esirgen, Seda. "Lozan Barış Görüşmelerinde İmtiyazlar Sorunu." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 28, no. 83 (2012): 87-114.

Quackenbush, Stephen. "Territorial Issues and Recurrent Conflict." *Conflict Management and Peace Science* 27 no. 3 (2010): 239-252

Senese, Paul ve John Vasquez. *The Steps to War: An Empirical Study*. Princeton: Princeton University press, 2008.

Shaw, Malcolm N. *International Law*. Cornwall: Cambridge University Press, 2017.

Spector, B. "Deciding to Negotiate with Villains." *Negotiation Journal*, 14 (1998): 43-59.

Statute of the International Court of Justice, done at San Francisco, 24 October 1945.

Steiger, Heinhard. "Peace treaties from Paris to Versailles" *Peace Treaties and International Law in European History içinde*, Randall Lesaffer (derl.), 59-100. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Tağmat, Çağla. "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 14, no. 29 (2014): 141-173.

United Nations General Assembly Resolution 273(III) (1949).

United Nations Security Council Resolution 69 (1949), adopted by the Security Council at its 414th meeting.

Vasquez, John. *The War Puzzle*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Vasquez, John ve Brandon Valeriano. "Classification of Interstate Wars." *The Journal of Politics* 72, no. 2 (2010): 292-309.

Vienna Convention on the Law of Treaties, done at Vienna on 23 May 1969. Entered into force on 27 January 1980. United Nations, Treaty Series, vol. 1155, p. 331.

Wallenstein, Peter ve Margareta Sollenberg. "Armed Conflicts, Conflict Termination and Peace Agreements, 1989-96." *Journal of Peace Research* 34, no. 3 (Ağustos 1997): 339-358.

Prof. Dr. Selda Çağlar

Çok teşekkür ediyoruz Reşat hocam. Böylece biraz dünya üzerinde, özellikle Avrupa kıtasındaki barış antlaşmalarının kendi içinde, kendi dinamikleriyle farklı özellikler taşıyabileceğini de görmüş olduk. Çok teşekkür ediyoruz. Şimdi sözü Prof. Dr. Bertil Emrah Oder'e bırakacağız. İnsan hakları güvencesi olarak Lozan Barış Antlaşması'ndan söz edecek Bertil hoca. Buyurun hocam.